وون بوونی ناسنامەی نەتەوایەتی کوردی
لە نێوان دوو دەسەڵاتی تاکرەودا

کەیسی زمانی یەکگرتوو 9

ئاسۆ بیارەیی
2007-4-4 سوێد
assobyari@yahoo.com
لە دیدگای دەروونناسی کۆمەڵایەتیەوە/باسی زانستی

بۆ نەتەوەیەکی وەکو نەتەوەی کورد، کە بەشە گرنگەکانی لە کۆمەڵیک نەتەوەی جیاواز دەچن، بە کۆمەڵێک زمانی جیاواز دەدوێن، نەک زمانی نەتەوەیەک لە یەکەیەکی هاوبەشدا، ناسنامەی نەتەوایەتی دەخاتە مەترسی پەرەوازە بوون و لە دایک بوونی کۆمەڵێک زمان کە هەمان سەرچاوەیان هەیە و دەیانکاتە کۆمەڵێک گەلی سەربەخۆ کە هەریەکە خاوەنی قەوارەی خۆی هەبێت. بۆ ئێمەی کورد، کە لە دۆخێکی بندەستیدا دەژین و لاوازین، کارێکی گرنگ و هەنووکەییە، کە پردێکی دیالۆگ بۆ گرێدانی ئەو پێکهاتانەی زمانی(نەتەوەکانی کورد) کوردی، لە یەکتر نیزیک ببنەوە، دروست بکرێت و ناسنامەیەکی نەتەوایەتی کە بە لە دایکبوونی زمانێکی یەکگرتوو و سەرتاسەری، کۆتایی بە وونبوونی ئەو ناسنامەیە بهێنێت، کە ئەمڕۆ دووچاری هەڕەشە و نەمان بووەتەوە. ئەم هەنگاوە، ناسنامەی نەتەوایەتی، لە ڕێگەی لە دایکبوونی زمانێکی کوردی یەکگرتوو، لە جیهانی تەکنەلۆژیای ئەمڕۆدا ئاسنترە ، چونکە پێوەندیەکان بە هۆی لە دایک بوونی ئینتەرنیتەوە چڕبوون و خاڵەکانی بەیەک گەیشتن و دیالۆگ لە پرۆسەی گلوباڵدا ئاسانتربوون.

گۆڕاوی نەگۆڕی سەربەخۆ(independent variable) یا پێوەستەکانی جیابوونەی پێکهاتەکانی(نەتەوەکانی کورد) زمانی کوردی لە یەکتر، لە تۆی دوو سەرچاوەوەی هاندەری نەگەتیڤ سەریان هەڵداوە و کاریگەری دەکەنە سەر زمانی کوردی و سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی کورد:

هاندەری گۆڕاوی سەربەخۆی دەرکی ، هۆکاری هاندەری دەرکی کە داگیرکەرانی کوردستانن و ئاستەنگی دەخەنە بەر گەلی کورد بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی. داگیرکەرانی کوردستان، عەرەب ئیسلام، فارس و تورک بە هەموو شێوەیەک دەخوازن ناوی کورد و کوردستان بسڕنەوە ، لە وانە بە گرێدانی ئاینی(ئیسلام)، گرێدانی ئابوری، موسیک و فەرهەنگی و سەپاندنی زمان و نۆرم و پێوەری نەتەوایەتی خۆیان بەسەر نەتەوەی کوردا بسەپێنن. هەروەها بە بەکارهێنانی شێوازی توندوتیژی سوپایی، بۆ نموونە پرۆسەی ئەنفال ساڵی 1988 وقەدەغەکردنی زمانی کوردی لە کوردی باکور و ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای کوردستان.

هاندەری گۆڕاوی سەربەخۆی (independent variable) **ناوخۆیی**، کە گۆڕاوێکی بزوێنەر وگرنگە، کە خۆی لە سیاسەتی دەسەڵاتی(دوو دەسەڵاتی باشووری کوردستاندا) خۆماڵیدا دەبینێتەوە کاریگەری تەواوی هەیە لە ئاستی کۆمەڵگە و تاک (ئاستی ماکرۆ و میکرۆ). لە سەر ئاستی میکرۆ

واتە تاک، ئەو دەسەڵاتە هەردەم هەوڵ دەدات کە هوشیاری تاک، بۆ مانەوەی دەسەڵات، لە نێو بازنەی پارتایەتی و ناوچەگەریدا تێ پەڕ نەکات و تاک دەستەمۆ بکات و لە هەمووشێوەیەکی هاوسۆزی لە گەڵ تاکی پێکهاتە جیاوازەکانی تردا دامالێت و لە ناوبردنی خاڵی هاوبەش لە ناویاندا. لە سەر ئاستی کۆمەڵگە(ماکرۆ)، بەکارهێنانی ئەو کۆمەڵگەیە وەکو پێگەیەکی بە هێزی بنەماڵە، ناوچەگەری و پارتایەتی، کە تەنها ووزەکانی بۆ ئەو پارتیە بەکاربەرێت و ببێتە یەکەیەکی جیاواز لە گەل پێکهاتە کانی تری گەلی کوردا. ئەم دوو ئاستە، قازانجێکی ڕاستەو خۆیان دەبێت بۆ ئەو دەسەڵاتە کە سالارە لەو ناوچەیەدا، کە مانەوەی خۆی پێش بەرژەوەندی گشتی نەتەوایەتی دەبینێت. ئەم بارە نالەبارەش ئەمڕۆ لە کوردستان لەلایەن دەسەڵاتی هەردوو زلهێزەکەوە ڕۆژ بەڕۆژ بایەخی پێ دەدرێت. نموونە بەرجەستە و زیندوو زۆرن، لەوانە، بایەخدانی ئەو دوو دەسەلاتە، هەریەکەیان بەو بەشە(زمانە) کوردیەی کە ئاخافتنی پێ دەکرێت و پشت گوێ خستنی ئەوی تر، لە بادینان بادینی زاڵە و لە سۆران سۆرانی و لە باکوری کوردستانیش کرمانجی، هەرچەند پێکهاتەی کوردی زمانی تریش وەکو ماچۆ، زازایی، لوڕی..هتد هەیە.

ئەم گۆڕاوە سەربەخۆ ناوخۆیە، شان بەشانی گۆڕاوە دەرکیەکە(داگیرکەر) کاردەکاتە سەر گۆڕاوی وابەستە(dependent variable) کە لە نزمی ئاستی هوشیاری تاکەکان و کۆمەڵگەی کوردی، لە هەژاری ئابوریدا دیارە، بەدرێژایی مێژوو، زمانی کوردی و پێکهاتەکانی لاواز دەکات و لەیەکتر دەیان ترازێنێت.

ئامێری ئەو دوو گۆڕاوە نەگۆڕە(independent variable) ، بە شێوەکی لە یەکچووو و بەرنامە بۆ پەرەوازە کردن و لاوازکردنی زمانی کوردی کاردەکەن. گۆڕاوە سەربەخۆ (independent variable) ناوخۆییەکە، لە ئەنجامی خۆ پەرستی ، تاکەڕەوی، نەزانی و پاشکەوتنی ئەو دەسەڵاتە ناوخۆیەدا یە، کەوا نکوڵی لە پێکهاتەکانی تری کوردی دەکات. کارنامەی گۆڕاوە سەربەخۆ زاڵەکە، (independent variable) ناوخۆیەکە لە گەندەڵی، برسی کردنی خەڵکی ئەو ناوچەیە کە ئەو لایەنەی تیایدا بە دەسەڵاتە، کاری لە سەر دەکرێت و جوگرافیایی پێکهاتەکانی(نەتەوە کوردیەکان) تری زمانی کوردی لە ڕوە هەمەلایەنەکانەوە پشت گۆی دەخات. بۆ نموونە(پدک) لە بەر ئەوەی بادینی زمانی بنەماڵەیە و سەردەستە زۆربەی داهاتی ئابوری بۆ شارە بادینی زمانەکان بە کارهێناوە، لێرەدا بەراوردی شاری دهۆک و هەڵەبجە ناکرێت. دهۆک لە بەهەمووشێوەیەک پرۆژەی تیادا دەکرێتەوە، هەڵەبجە و هەورامانیش هێچ گۆڕانکارێکی بەسەرد نەهاتووە. هەمان سیناریۆ، دەسەڵاتی سۆرانی کە لە(ینک)دا خۆی دەدۆزێتەوە، هەمان ڕەفتاری پدک لە ناوچەی هەورامان و شوێنەکانی تر کە سۆرانی زمان نین یان دەسەڵاتی یەکێتی لاوازە، دووبارە دەکاتەوە.

کەواتە هەردوو دەسەڵاتی کوردی(پدک و ینک) لە سەر زەوی، پشتیوانی لە دایک بوونی دوو نەتەوەی کوردی جیا دەکەن، نەتەوەی بادینی و نەتەوەی سۆرانی کە بە ڕەچەڵەک کوردن. هێندەش لە زمانی ئاخاوتنیاندا سوود لە زمانی داگیرکەرانی کوردستان وەردەگرن، لە یەکتر ووشەی کوردی فێرنابن. ئەوەش گەورەترین خاڵی لاوازی هەردوو لایە، کە جێگەی خۆشی دوژمنانی نەتەوەیی کوردە.

لەلایەکی ترەوە گۆڕاوە دەرەکیەکە(داگیرکەر) بەرنامەڕێژی تەواوی هەیە بۆ توانەوەی زمانی کوردی و نامۆکردنی ئەو پارچەیەی داگیرکردووە. شیوازی جۆراو جۆر بە کاردەهێنێت، لەوانە هەمان شەڕی برسیکردن و تۆقاندن، هەروەها بەکارهێنانی هێزی سوپایی، بۆ نموونە پرۆسەی تەعریب کردنی باشوورو ڕۆژئاوای کوردستان، قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە باکور و سەپاندی زمانی فارسی لە ڕۆژهەلات. لە ڕوی فەرهەنگیشەوە گەورەترین بودجەی تەرخانکردووە بۆ سڕینەوەی زمانی کوردی و بەکارهێنای زمانی خۆی لە لایەن دانیشتوانی کوردیەوە. کەناڵە ئاسمانیەکانی تورک، فارس و عەرەب و شەبۆلی بەهیزکردنی گیانی ئاینی چەکێکی کوشندەیە، کە تەنگی بە بەکارهێنانی واژەو چاوگی کوردی لە زمانی کوردی هەڵچنیوە.

بۆچەڵکردنەوەی کاریگەری نەگۆڕی سەربەخۆ(independent variable) لە ڕیگەی دارشتنی بەرنامەیەک، کە ناسنامەی نەتەوایەتی بە ئاشناکردنی ئەوشێوازە زمانانەی کوردی بە یەکتر کە ئەمڕۆ زۆر دوورن لە یەکتر و تەرخانکردنی بودجەیەکی تایبەتی بۆ ئەو کارە. هەروەها هەوڵدان بۆ دوورکەوتنەوە لە گیانی تاکڕەویی و یەکپارتی لە بە شەکانی کوردستاندا و دروستکردنی زەمینەیەک بۆ زمانێک کە هەموو تاکێکی کورد لێی تێبگات کە بکرێتە زمانی یەکگرتوو، کە جێگەی هەست و پردی دیالۆگ و پیوەندی بێت، کاریکی بە پەلەیە کە دەبێت بکرێت.

کەواتە کارکردن بۆ پەراوەزە نەبوونی زمانی کورد، نە بوونی کورد بە چەند نەتەوەیەکی جیا، بە وازهێنانی (پدک ینک) بادینی و سۆرانیە، لە ڕەوتی تاکڕەوی و بە کەم نە زانینی پێکهاتەکانی تری زمانی کوردیە. هەروەها تەرخانکردنی هێز و ووزەی ئەو پارتییانە بۆ نوێ کردنەوەی ناسنامەی نەتەوایەتی کوردیە، لە ڕێگەی دۆزینەوەی چارەسەرێکی زانستی بۆ ئاشنا بوونی ئەو (زمانە کوردیانە) پێکهاتەکانی زمانی کوردی بە یەکتر.